

Részletes ismertető a FOGALMAZÁS 4. tankönyvhöz

(FI-501010403/1; FI-501010404/1)

A tankönyv általános jellemzői, célkitűzései

Az újgenerációs *Fogalmazás tankönyv 4. osztályosoknak* a vele integrált fogalmazás munkafüzettel (*Fogalmazás munkafüzet 4. osztályosoknak*), valamint az Olvasás és Nyelvtan 4. kiadványokkal együtt egyfajta oktatócsomagként illeszkedik az alapkészségek fejlesztésébe és az anyanyelv (szövegértés-szövegalkotás) tanulásának komplex fejlesztésébe az alapfokú nevelés-oktatás kezdő szakaszában. Az oktatócsomag az anyanyelvi nevelés és az irodalmi műveltség alapjait a cselekvés, a megfigyeltetés, a felfedezés és játék útján komplex módon oktató, a tanulási (illetve rész képességbeli) zavarok elkerülését és csökkentését, a felzárkóztatást és a tehetséggondozást célként egyszerre maga elé tűző, vizuálisan is gondosan kezelt, modern taneszköz. A tankönyv e célok megvalósításához nyújt hatékony segítséget.

Sok kisgyereknek – különféle okokra visszavezethetően – sem a szókészlete, sem a mondatalkotási készségének a szintje, sem pedig szöveg szintű megszólalásainak megformáltsága sincs azon a fokon, amelyre ebben az életkorban a hagyományos módszerekkel építeni lehetne. Ezért is elengedhetetlen a szókincsbővítés, valamint alapvető feladat a grammatikával, a nyelvhelyességgel és a szórendiséggel, a szöveggel kapcsolatos tudnivalók felfedezése és rögzítése, a játékos transzformációk, ötletes átfogalmazások gyakorlása. Ezeknek a játékos fejlesztése az anyanyelvvél való egyre tudatosabb manipulálást eredményezi, az egyre bátrabb szóbeli és írásbeli megszólalás örömét hozza el a gyermekek számára. Ahogy a közlési bátortalanság nem jelent minden esetben közlésképtelenséget, úgy a közlési bátorság sem egyenlő feltétlenül a szabályosan megformált nyelvi üzenettel. Fontos, hogy a szövegalkotás – bár alapjában intuitív közlési folyamat – mégiscsak olyan algoritmusokra épül, amelynek lépései felismerhetőek, tudatosíthatóak és gyakoroltathatóak a gyermekek számára, azaz taníthatóak és tanulhatóak is, a kreatív és alkotó megszólalást természetesen nem gátolva. Fontos továbbá, hogy a nemcsak a szövegalkotás, hanem a szövegértés is aktív befogadói közeggel zajló, társas, interaktív folyamat.

Ennek a feldolgozó folyamatnak az eredményeként valósulnak meg a tankönyv alább sorolt, önmagával szemben támasztott koncepcionális elvárásai és joggal elvárható eredményei is a tanév végére a gyerekek kommunikációjának sikeressége érdekében.

A legtöbb negyedik osztályba kerülő kisgyereknél nincs súlyos elmaradásra utaló jel. Fontos azonban, hogy lehetőség szerint a napi gyakorlatok sorába – a légzés- és beszédtechnikai, helyes ejtési gyakorlás mellett, amelyre a munkafüzetben kapnak lehetőséget a gyerekek – legalább az alsó tagozat végéig a szöveg megértésével és megalkotásával kapcsolatos képességfejlesztést is beépítsünk, ne pusztán a szabályokat rögzítsük. Hiszen minél biztosabbak az alapkészségek, annál kevesebb nehézségre és elakadásra lehet számítani a szövegértés-szövegalkotás egyre magabiztosabb elsajátítása során. Programunk során a szervezeten és tudatosan alkalmazott

készségfejlesztés elmélyítheti és szolgálhatja a tanítás-tanulás folyamatát, valamint biztosabb óravezetési és szervezési kereteket kínál.

A hangsúlyozott készségfejlesztés során lehetősége nyílik a tanítónak arra, hogy felfigyeljen az alapkészségek kisebb hiányosságaira, és idejében kompenzálja azokat. Nemcsak a taneszközök, hanem a készülő segédanyagaink is segítik a tanítót a helyesen kivitelezett megoldások megismerésében és tanításában, a felmerülő pontatlanságokra felhívják a figyelmét, és saját kompetenciáján belül segítik őt abban, hogy kihasználja a kínálgató korrekciós lehetőségeket. A tényleges írásbeli szövegalkotás (valódi fogalmazvány) megkezdésével javasolt addig várni – a kerettantervi időkeretek figyelembevételével –, ameddig a problémát mutató gyerekek esetében a nyelvi rendszer fejlődésében változások nem történtek.

Alapvető cél, hogy a szövegalkotás és a szövegértés elválaszthatatlan kapcsolatát már jóval a tudatos írásbeli szövegek készítésének megkezdése előtt felfedezzük a gyerekekkel.

Míg a nyelvtan a mondatfajták és az alapszófajok megismerése során inkább a mondat felépítésére tekint ki, a szavaknak, szó szerkezeteknek és a szövegszókknak a mondatban betöltött grammatikai és jelentéstani, azaz kommunikációs vonatkozásaira hívja fel a gyerekek figyelmét egyszerre (a helyesírás és a nyelvhelyesség hangsúlyos fejlesztésével párhuzamosan), a fogalmazás a nagyobb egység, a szöveg felépítésének rendszerét és makrostruktúráját mutatja meg a gyermekek számára. Természetesen mindkét tárgy átjárható a másikkal, ezért számtalan mód nyílik a gyerekek számára a helyes szórend gyakorlására, a nyelvtani ismereteik kamatoztatására a fogalmazásórák során is.

A fogalmazás (a szóbeli megnyilvánulás és az írott beszéd, vagyis az írástechnikával szembeállítva az egyre „kreatívabb” írás) taneszközeinek célja az írásbeli kommunikációs képesség fejlesztése a kommunikációelméletre épülő, de leegyszerűsített feladatokkal, annak tanításával, alkalmazásával az életkornak megfelelően. A taneszközök a gyerekek szóbeli, majd egyre inkább írásbeli megnyilatkozását, az írásbeli szövegalkotást kezdik el megalapozni és egyre tudatosabban fejleszteni.

Az adó-vevő-adó körkörös viszonyán és visszacsatolásán alapuló kommunikáció sikeressége a személyek (Ki?; Kitől?; Kinek? Hová, kinek csatol vissza?) megkülönböztetésén túl (gyermek – gyermek; gyermek – felnőtt; ismerős – ismeretlen stb.) az üzenet hosszának, szerkezetének és a szöveg építőköveinek, a szavaknak, mondatoknak megválasztásán múlik (szövegszűkítés, szöveg bővítés). Mindehhez mintát szereznek a gyerekek a tankönyvben és egymástól is.

Amellett, hogy a gyerekek megismerkednek szövegmintákkal, illetve azok tartalmának és szerkezetének jellemzőivel (grammatikai és stílári azonosságaiival és különbözőségeivel), a tankönyv módot nyújt az önálló, teremtő, kreatív írásbeli fogalmazás alapjainak lerakására is, akár az ebben még mindig kissé elhanyagolt felső tagozat irányába is segítséget nyújtva.

Mint tudjuk, az olvasással együtt, melyről a gyerekek már korábban tapasztalatokat szereztek, az írásbeli szövegalkotás is jelentésteremtő, konstruktív folyamat. A gyerekekben a szóbeli szövegalkotással, a

szövegértő olvasással, majd a valódi, egyre kreatívabb írásbeli szövegalkotással alakul ki a közlés tudata és rangja.

Az írásbeli szövegalkotás – mint kognitív és egyúttal mint társas, kommunikációs folyamat – a mélyebb megértést és a mélyebb összefüggések meglátását is elősegíti, és a gondolkodási, valamint a tanulási folyamatnak nemcsak szerves és úgynevezett „tantárgyközi” része, hanem egyre inkább a tanulás eszközévé is válik.

A tankönyv azt az alapelvet képviseli, mely szerint az írásbeli közlés egyrészt az önkifejezés eszköze (és mint ilyen: a kreativitásnak és az alkotásváagnak is széles terepet biztosít), másrészt azt, hogy az írásbeli szövegalkotás, a készülő írott szöveg különböző fázisokra bontható az írás folyamatán belül, ezáltal az írásbeli fogalmazás, az egyre kreatívabb írás tanítható és tanulható is.

A szóbeli és írásbeli kifejezőképesség fejlesztése egyben komplex személyiségfejlesztés is, melynek alapelemei az önkifejezés, a másokra való odafigyelés, a kezdeményezőképeség, vállalkozói kompetencia és az esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség.

A tankönyv hatékonyan motiválja a gyerekeket, példát mutat, játékosan megfigyeltet és felfedeztet, hibát elemeztet, majd önálló munkára hív. A tankönyv és munkafüzet nemcsak címében és témájában, hanem az elvárásnak megfelelően is: szervesen összetartozik. A tankönyv didaktikailag felfedeztetésre és megfigyelésre épül, a humort mint motivációs forrást is felhasználva, és feladatok, kérdések sorával vezeti el a kisdíjakot egy-egy következtetésig, fogalom megértéséig. Sok esetben arra is lehetőséget ad, hogy a konklúziót egy feladat keretében a gyerek egyedül mondja ki, ugyanakkor biztonságos támponttal szolgál a fogalomtárban, a leckében lévő rövid összefoglalásokkal.

A tankönyv szerkezete, módszertani jellemzői

Mindkét taneszköznek érdeme, hogy a gyerekek tapasztalataira épít, folyamatosan arra hívja fel a figyelmét, hogy mit tud, mire jöhet rá egyedül, és nem azt emeli ki, mit kell megtanulni (vö. értékelőlapok, amelyek az 1–2. évfolyam dicséretkártyáit váltják fel, és harmadikban már megszokták a gyerekek). Módszereket, eszközöket ad (korrektúrajelek, vázlatkészítés lépései, értékelési szempontok, fogalomtár). A korosztálynak megfelelő témákat (indián, dinoszaurusz, közismert filmek) vet fel, más tárgykörök területére is átnyúl (fizikai kísérletek, természetismeret, képzőművészet, kultúrtörténet).

Kiemelten épít a tankönyv a tanulók mindennapi kommunikációs tapasztalataira. Azok erősítése, negatív tapasztalat esetén gyengítése, illetve kioltása is feladatunk. A szóbeli és írásbeli kommunikációtól elválaszthatatlan az írás, a nyelvhasználatban és a társas érintkezésben egyaránt. Minden adandó alkalommal élünk e kapcsolatok megvilágításával.

A szóbeli és írásbeli szövegalkotásnak elengedhetetlen feltétele a tanulók motiváltsága, amelyet gyermek közeli témákkal és kommunikációs helyzetekkel igyekszünk elérni, a sikerességgel mint legerősebb motiváció

forrással együtt. Olyan témákat vetünk fel, amelyek közel állnak a 10 éves gyerekekhez, van róluk mondanivalójuk. Ezáltal az önkifejezés és egyéni stílus is fejleszthető.

A célul kitűzött képesség- és készségfejlesztéshez mindig olyan feladatokat alkotunk, amelyekkel az előirányzott képességek, készségek a leghatékabban fejleszthetők.

Olyan fogalmazási témákat adunk meg, amelyek valódiak, a mindennapi életből származnak, ugyanakkor fejlesztő hatásúak. A gyerekek ne az írásért önmagáért vagy a tanítónak való megfelelési vágy végett írjanak fogalmazásokat, hanem valódi, tényleges céllal igazi közönségnek, valós kommunikációs partnernek.

A tankönyv – szerkezete szerint – fejezetekre, azokon belül leckékre tagolódik. A fejezetek kétoldalas nyitóoldalt kaptak, a bal oldalon a fejezet címével, a jobb oldalon a nyitóképpel, melyet a munkafüzetben is megismételünk a gyerekek jobb tájékozódása érdekében. A fejezetcímek negatív verzál betűkkel élőfejként is megjelennek az oldalpárok jobb oldalán, felül.

A leckék minden esetben egy, könnyen áttekinthető oldalpáron jelennek meg. A tananyagok egyszerűsítve, világosan megfogalmazva, strukturáltan jelennek meg (pl. a kulcsszavak képezése, több bekezdésre bontás, vázlat, infografika, gondolattérkép stb.). A leckékben 4 egyszerű piktogram is megjelenik a feladatoknál, melyek leginkább a kooperatív technikákra hívják fel a tanító figyelmét, ezáltal az utasítás szövege is rövidebb lett.

A könyvben való tájékozódást a 3. oldalon elhelyezett Tudnivalók is segítik a gyerekek számára. Itt kapnak információt a tankönyv fontosabb elemeiről és azok szerepéről a tanulás során. A jelmagyarázat itt, a tartalom a könyv végén található.

A fejlesztő hatás akkor érvényesül, ha a szöveg megalkotása erőfeszítést igényel a gyermektől, a téma motiválja, felkelti az érdeklődését, és írás közben kontrollálhatja önmagát. Az előbb felsorolt célok elérésére kiválóan alkalmasak az általunk is alkalmazott nyitott fogalmazások, amelyek lehetővé teszik, hogy a különböző képességszinten álló diákok is sikeresek legyenek a szövegalkotásban, és ezáltal megerősödjön az önbizalmuk.

A szövegalkotási képesség terén nehézségekkel küzdő gyerekeknek szükségük van az írás folyamatában alkalmazandó stratégiák és technikák direkt tanítására, valamint a műfaji sajátosságok megismerésére és a műfaji tudatosság kialakítására is.

A tantárgyi integráció megvalósítását elsősorban a helyes ejtés, a nyelvhelyesség, a szövegértés, az íráskészség és a helyesírás területén realizáljuk, illetve a szövegelemzési rutinok kapcsolásával az olvasókönyvi szövegek értelmezéséhez.

A tantárgyi koncentráció megteremtésére lehetőséget nyújtunk a környezetismeret-, vizuális kultúra, testnevelés- és énekórákon szerzett élmények, tapasztalatok felelevenítésére éppúgy, mint az ezekhez a tantárgyakhoz kapcsolódó szóbeli szövegalkotásra.

Az említett tantárgyakhoz kapcsolódó írásbeli szövegalkotással ugyanakkor elősegítjük a tantárgyak tananyagának mélyebb megértését. Ez pozitívan hat a kommunikációs kompetenciák, valamint a kognitív képességek s ezen belül a magasabb rendű gondolkodási folyamatok fejlődésére.

Az értékelés szerepe a fogalmazásórákon különösen nagy jelentőséggel és motivációs erővel bír. A fogalmazások szöveges értékelése ötletes, ösztönző, változatos. Ezzel az értékelési formával és a fogalmazási dicséretkártyákkal (értékelőlapokkal) pozitív megerősítést kap minden gyermek. Az élményfüzet vezetése és a párban, csoportban való munka rendkívül motiváló a gyerekek számára.

Az alapkészségek, pl. tájékozódás, összehasonlítás, válogatás, rendezés fejlesztése mellett a feladatok a tanulók tevékenységére épülnek az egész tanév során. A kiegészítő feladatok, a vizuális figyelmet és emlékezetet fejlesztő gyakorlatok is támogatják még a komplex készségfejlesztést. A kreatív íráskészség kialakítását a gondolkodás fejlesztésével párhuzamosan végezzük. A tanév során a szövegalkotás különféle típusainak (leírás és fajtái, levél és fajtái stb.) lépéseivel megismerkedve, az év vége felé az önálló és teljes jellemzés konstruktív megalkotásával is megismerkednek a gyerekek, valamint azt a szemléletet erősítjük meg, hogy az írástudás nem öncélú, hanem a kommunikációban alapvető fontosságú tudás és ismeret.

